

А. О. Федорук
(Львів)

МОЛДАВСЬКА ПОЛІТИКА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО 1654 Р. І ГАБСБУРГИ

Одним з найбільш важливих питань, яке цікавило уряд Австрії у 1654 р., було австрійсько-трансільванське суперництво за перевагу впливу в Східній Європі. Виходячи з тодішньої міжнародної ситуації, можна припустити, що Фердинанд III хотів інспірувати війну в Трансільванії і спровокувати вторгнення туди козацьких військ Богдана Хмельницького. У Стамбулі, занепокоєні розвитком стосунків України з Молдавією, пов'язували їх краще вирішення з одруженням сина Хмельницького Тимошем з Розандою, донькою Василя Лупула.

В інтересах Австрії було підтримування ведення війни на Балканах. Урядові Порту про це було добре відомо, зокрема з молдавських і волоських джерел інформації. Безпосередньо для цього Фердинанд III використав Михайла Петрашкевича, сестрінка волоського господаря Костянтина Щербана. Останній з молодих років служив стольником при австрійському дворі, а на початку 1654 р. перебував у Чигирині і чинив різні дипломатичні заходи спрямовані, проти С.Георгіци. Султан знав про це.

Від 6 лютого 1654 р. є повідомлення С.Георгіци до трансільванського полковника Януша Кемені про якихось австрійських людей, які приїхали до Богдана Хмельницького, щоб заохотити його виступити проти семигородського князя і польського короля. «Прибув наш чоловік, — писав господар, — котрий був біля Хмельницького, і правдиво повідомив, що до Хмельницького прийшли люди німецького цесаря, що сам бачив, і їхні розмови, які вони вели, чув. Він повідомляє, щоб козаки з татарами об'єднали військо проти Трансільванії і вторглися б у Польщу. І якщо Трансільванія надасть допомогу Польщі, тоді піднімуться німці і завоюють королівство найяснішого князя. Але не маємо поняття, яким чином ці люди змогли пробратися до Хмельницького».

У повідомленні від молдавського воєводи дійсно є свідчення про те, що в січні 1654 р. український гетьман разом з своїм і московським військом мав намір іти походом на Молдавію, Волощину і Семигород, однак пізніше змінив план у зв'язку з необхідністю завершити війну з польським королем.

В контексті наведеного уривку з реляції С.Георгіци до Я.Кемені виникає питання: чи міг Хмельницький реально

розраховувати на підтримку Австрії, розпочинаючи війну у придунайських країнах.

Правда, нам неясно, чи описані події відбувалися до чи після Переяславської ради. Якщо «люди німецького цесаря» мали аудієнцію по дорозі з-під Жванця, тоді, частково, можна пояснити непоінформованість московської делегації Василя Бутурліна з приводу цієї місії. На користь такої думки може служити той факт, що молдавський воевода нічого не говорить Я.Кемені про головну подію 1654 р. — перехід гетьмана у «підданство» цареві. Крім того, звертає на себе увагу певною мірою дивне формування потреб австрійського імператора: об'єднати татарське військо з козацьким проти Трансільванії, але напад зробити на Польщу. А в разі, коли б Ракоцій рушив зі своїми військами проти козаків, то німецький цесар обіцяв зробити «диверсію» зі свого боку в семигородські володіння. На наш погляд, тут щось явно переплутано молдавськими «вістунами». Або за цими словами ховається якась дипломатична гра Фердинанда III. Про його наміри напасти на володіння Юрія Ракоція сповіщав семигородський посол у Стамбулі (не виключено, що також на підставі молдавських інформаторів). Звичайно, німецькому цесареві, не обов'язково було шукати приводу для інвазії в Семигород в польсько-українсько-трансільванських непорозуміннях. Крім того, не в інтересах Габсбурзької імперії було підтримувати політичну нестабільність у сусідському польському королівстві, провокуючи Військо Запорозьке до нової кампанії.

Крім власної вигоди, яку Габсбурги мали б від послаблення влади Ракоція, це також зіграло б на руку польському урядові. На такому ґрунті визначалися спільні дії австрійських та польських політиків на міжнародній арені. Витрачаючи військові сили на Молдавію і Семигород, козаки мусили б зменшити свою активність у Речі Посполитій.

Найімовірніше, що ніякої спеціальної місії від Фердинанда III до Богдана Хмельницького, як, наприклад, у 1653, 1654 або 1657 рр. не було. Тому, думається, через Петрашкевича імператор висловив козакам свої погляди на вирішення придунайської проблеми. Власне, розмови, які чув молдавський вістун від «людей німецького цесаря» мали б відноситися до цієї особи, яка, ймовірно, привезла якесь доручення Габсбургів. Тому виходить, що всі придунайські плани Б. Хмельницького у перших місяцях після Переяславської ради деякою мірою узгоджувалися з позицією австрійського уряду.

Самі правителі придунайських країн знали про дії Фердинанда III, спрямовані на продовження козацької війни. Австрійський резидент у Стамбулі С. Ренігер, однак, всіляко це спростовував перед султаном. Крім того, австрійці шукали можливість відповідно вплинути на Мухамеда IV через його наближених людей, наприклад, через Панайоті, урядового товмача.

Як би там не було, але в інструкції від лютого 1654 р. семигородському послові до Польщі Г. Гілляні говорилося, що М. Петрушкевич прибув до козаків «...не так давно». Це досить розпливчасто, щоб робити якісь категоричні висновки. Проте, у порівнянні з вищенаведеною реляцією С. Георгіци до Я. Кемені, дає підстави датувати приїзд молдавського претендента до Чигирина кінцем 1653-го — початком 1654 р.

Зі смертю у квітні волоського господаря Матвія Басараби і обранням на його місце Костянтина Щербана, більш прихильного до Б. Хмельницького, на Волощину гетьману можна було розраховувати як на можливого союзника в усій молдавській кампанії. Один семигородець говорив С. Ренігерові у Стамбулі про якесь порозуміння між новим волоським воєводою і М. Петрашкевичем, а також про те, що останній вже має намір «посягнути» на Семигород. У жовтні Б. Хмельницький вже мав такі наміри: призначити М. Петрашкевича молдавським господарем, замість С. Георгіци, а старого Василя Лупула — семигородським. Молдавський воєвода отримував таку інформацію з листів М. Петрашкевича до своєї матері, які перехоплював.

Природньо, що при розробці австрійським двором будь-яких планів щодо Придунав'я цісар мав обов'язково враховувати свої стосунки не тільки з Богданом Хмельницьким, але й з Василем Лупулом. Деякі порозуміння Лупула з Австрією сталися вже 1653 р. С. Георгіца писав до С. Потоцького, що все робиться «...за поводом Василя господаря», чий син з кількома тисячами козаків і орди мав напасти на Молдавію на свято Юрія руського, себто на день 23 або 24 квітня 1654 р. ст. ст. При цьому слід згадати про наміри М. Петрушкевича одружитися з Розандою Лупулівною, а пізніше — вдовою Тимоша Хмельниченка, чи донькою Б. Хмельницького.

Те, що австрійський двір прагнув довести перед султаном свою непричетність до всієї придунайської акції, свідчить, що Фернанд III не намагався вплинути на татарського хана, а полишав взаємини з Кримом на розгляд козацької дипломатії і Василя Лупула.

Все це дозволяє зробити висновок, що Австрія була зацікавлена у тому, щоб Богдан Хмельницький розпочав ще одну війну з придунайськими країнами. Це була прихована провокація Габсбургів, розрахована на те, щоб козацькими руками розпалити вогнище війни в османських провінціях на Дунаї. Тому-то при розробленні планів молдавської кампанії керівництво Війська Запорозького в 1654 р. вміло використовувало політику багатьох європейських держав.